

МОДЕЛ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА ИЗОСТАВЯНЕТО НА ДЕЦА

Илиян Ст. Ризов

PREVENTION OF CHILD ABANDONMENT

Илиян Ст. Ризов

РЕЗЮМЕ: Представя се модел за превенция на изоставянето на деца, базиран на работа в общността.

КЛЮЧОВИ ДУМИ: деинституционализация на грижите за деца, превенция на изоставяне на деца, медиатори в общността.

ABSTRACT: The article presents model for prevention of child abandonment, based on a work in the community.

KEYWORDS: deinstitutionalization of children, prevention of abandonment of children, community mediators.

Процесът на деинституционализация на грижите за деца в България ще бъде доведен до успешен край, ако заедно с извеждането на децата от институциите се предприемат усилия за предотвратяване на случаите на тяхното изоставяне. Очевидно е, че без системна работа, насочена към превенция на изоставянето, не може да се ограничи потока от деца към институциите. Въпреки това, тази сфера все още очаква развитие, иновации и добри практики.

Над 80% от настанените деца в институции са от ромски произход. В ромска общност все още съществува нагласата, че домовете за деца са места, където държавата по-добре се грижи за техните деца. Това убеждение е особено силно сред семействата с нисък социален статус, които трудно разбират, че основните потребности на децата не се свеждат единствено до тяхната прехрана и подслон. В много случаи съществуващите положителни нагласи към настаняването на деца в институции е определящ фактор, когато социално слабите семейства вземат решения за бъдещето на своите деца.

Обичайна практика в превенцията на изоставянето на деца от ромска общност е да се разчита на работата на социалните работници от Отделите за закрила на детето. В представите на много хора от ромските махали социалните работници са служители, които идват при тях, заплашват ги, че ще им вземат децата, ако не ги отглеждат добре, и на практика не им оказват помощ. За хората, които живеят в условията на гето, навлизането на външни лица често пъти се възприема като грубо вмешателство в тяхното лично пространство. Това предизвиква недоверието преди всичко на тези семейства, които се нуждаят най-много от помощ и увереност, за да продължат да отглеждат децата си.

В отговор на необходимостта да се намалят случаите на изоставяне на деца и настаняването им в институции ние разработихме модел на превантивна работа със семейства, при които съществува риск от изоставяне на деца и настаняването им в институции. Моделът беше пилотиран през 2010 – 2013г. от Сдружение „Съучастие” в четирите ромски махали на гр.Варна (с общо около 20 000 жители) с целева група, която включва: жени, които сами отглеждат децата си; бременни жени и многодетни семейства, живеещи в социална изолация; семейства, в които вече има дете/деца, настанени в институция; семейства, в които има завърнало се дете/деца от институция; проституиращи жени; хронично болни родители; семейства с болни деца, изискващи специални грижи; семейства, работещи в чужбина; близки и роднини, при които са настанени деца; непълнолетни родители и млади хора с рисково сексуално поведение (с множество сексуални партньори; с асоциално поведение).

МОДЕЛ НА РАБОТА

Моделът, който предлагаме, се изпълнява от екип, включващ ромски медиатори, и доброволци (представители на общността в ромските квартали), социални работници и психолози. Той е изграден от следните компоненти:

(1) **Провеждане на информационни кампании в ромските квартали** за разясняване на негативните последици от изоставянето на децата в институции. Кампаниите се осъществяват от ромските медиатори и доброволци по метода „от врата на врата” чрез организиране на информационни срещи и с помощта на информационни материали.

(2) **Обучение на доброволци за ранно идентифициране и консултиране на семейства в риск.** Доброволците са ромски приемни родители и жени – лидери в общността, които живеят в ромските квартали и имат отношение към проблема.

(3) **Ранно идентифициране на случаи, при които съществува риск за настаняване на деца в институции.** Извършва се първоначално от ромските медиатори и доброволци в процеса на работа на терен. Събраната от тях информация се предоставя на останалата част от екипа (социални работници и психолози), след което се извършва оценка на случая.

Регулярната работа на терен в ромските квартали осигурява достъп до семейства, при които съществува риск за настаняване на деца в институции. Оценката на случаите се извършва според социални, здравни и психологически критерии от целия екип.

(4) **Работа по случай със семейства, при които съществува риск за настаняване на деца в институции.**

Ако в резултат на направена оценка на случай е установено, че семейството е в риск от изоставяне на дете, има желание да се справи с проблема, но няма достатъчно ресурси за това, екипът започва да работи с него.

Работата по случай включва посещения на екипа в семейството; социално, здравно и психологическо консултиране на родителите, близките и роднините на детето; при необходимост - работа с детето; оказване на материална подкрепа на семейството, посредничество пред институции, придружаване и др.

След като работата по случай приключи успешно, семейството остава под наблюдение на екипа, който перманентно следи за устойчивостта на постигнатите резултати.

Успоредно с посочените взаимосвързани дейности, моделът включва допълнително още два компонента, които са предназначени за работа с млади хора - бъдещи и настоящи родители:

(5) **Училище за млади родители.** Неговото предназначение е младите родители да развият родителския си капацитет като подобрят качеството на грижите, полагани за своите деца и да придобият отговорно поведение, непозволяващо изоставянето на децата.

Естествен партньор в работата на екипа по превенция на изоставянето на деца е Отдел „Закрила на детето”. Съществуват случаи, при които Отделът насочва екипа за работа със семейства в риск, до които се достига трудно. Екипът, от своя страна, също подава информация до Отдела за идентифицирани нови случаи на семейства в риск, които се нуждаят от подкрепа, или от мярка за закрила на дете. Екипът по превенция на изоставянето на деца е търсен партньор от социалните работници на Отдел „Закрила на детето”, защото той е гъвкав, мобилен, с гарантиран достъп и до най-маргинализираните групи в ромските квартали. Освен това, доверието, което са спечелили ромските медиатори в общността, гарантира в повечето случаи благоприятен изход за семействата, които са попаднали в риск от изоставяне на своите деца.

(6) **Обучение на млади хора с рисков сексуално поведение по превенция на изоставянето на деца.** Провежда се чрез допълнителни модули за обучение към съществуващи курсове за обучение по превенция на ХИВ/СПИН, предназначени за младежки лидери на групи с рисков сексуално поведение.

Подобен модел на работа, насочен пряко към превенция на изоставянето на деца от ромски семейства, живеещи в условията на гето, не е реализиран до този момент. Неговата иновативност се основа на комплексното използване на следните подходи:

- информиране на общността в ромските квартали - целта е създаване на негативни нагласи към случаите на изоставяне на деца;
- медиаторство в ромска общност – осъществявана от представители на общността, които осигуряват реален достъп за социална и психологическа интервенция на семейства в риск;
- привличане на доброволци от общността (ромски приемни родители и жени-лидери) за работа по превенция на изоставянето на деца;
- работа по случай, провеждана от екип, включващ представители на общността (ромски медиатори и доброволци), социални работници, психолози и други специалисти;
- обучение на млади ромски родители за развитие родителския им капацитет.

ЕФЕКТИВНОСТ И ВЪЗДЕЙСТВИЕ

В резултат от работата по превенция на изоставянето на деца, вече може да се наблюдава постепенна промяна на нагласите на хората от ромските квартали към изоставянето на децата и настаняването им в институции. За две години са идентифицирани 131 семейства, при които

съществува риск за настаняване на деца в институции. На 82 семейства е оказана социална и психологическа подкрепа за предотвратяване на изоставянето на деца (Виж Таблица №1). Двадесет и девет млади ромски родители са преминали през обучение за повишаване на своя родителски капацитет. Още 54 младежи с рисково сексуално поведение са обучавани за създаване на негативни нагласи по отношение на изоставянето на деца и настаняването им в институции.

В резултат на осъществените дейности, е развит човешки ресурс в общността за работа върху промяна на поведението и нагласите на семейства в риск по отношението на настаняването на децата в институции.

Фактори, обуславящи риск за изоставяне на дете	Семейства	Деца в семействата
Многодетни семейства, живеещи в социална изолация	82%	89%
Хронично болни родители и родители с увреждания	62%	70%
Майки, сами отглеждащи децата си	59%	80%
Бременни жени	56%	53%
Проституиращи майки	53%	26%
Семейства с хронично болни деца и деца с увреждания, изискващи специални грижи	29,5%	30%
Семейства, които имат деца в институции	24%	22,5%
Непълнолетни родители	21%	9%
Родители, израснали в домове	21%	16%
Семейства с реинтегрирани деца от институции	18%	13%
Близки и роднини, при които са настанени деца	6%	2,5%

Таблица № 1. Разпределение на семействата и децата в тях, на които е предоставена услугата „работа по случай“ (в %)

ТЕХНОЛОГИЯ НА УСПЕХА

Този модел на работа потвърждава принципа, че ефективната социална работа, насочена към превенция на изоставянето на деца, трябва да започва от работа в общността чрез представители на самата общност. Това са медиатори и доброволци, обучени и мотивирани да предоставят различни видове услуги на хора, които имат близки до техните социо-културни характеристики.

Успехът на този модел се дължи на ресурса от ромски медиатори. Уменията им в сферата на здравното образование, превенция на рисковото поведение се оказват базови по отношение на способността им да реализират и други превантивни дейности, като например, превенция на изоставянето на деца.

Към наличието на ресурса от ромски медиатори трябва да се прибави и подкрепата на ромски приемни семейства. Те са естествени съюзници в осъществяването на превенция на изоставянето на деца.

Успехът на модела се дължи и на това, че ромските медиатори не представляват отделна, пара-професионална категория работещи, а равностойна част от екипа, включващ още социални работници, психолози и други специалисти. Нещо повече, те са ядрото на този екип, защото по социо-културни характеристики и емоционална ангажираност стоят най-близко до целевата група.

Партньорството с Отдел „Закрила на детето“ е безспорно постижение в работата по превенция на изоставянето. Екипът се превърна в ефективен инструмент на Отдел „Закрила на детето“ и логично негово „продължение“.

СРАВНИТЕЛНИ ПРЕДИМСТВА НА МОДЕЛА

Предимствата на този модел за превенция на изоставянето на деца са очевидни, на първо място, заради факта, че социалните работници от Отделите за закрила на детето не винаги са в състояние да работят системно и задълбочено със своите случаи, които често надхвърлят 100. От друга страна,

доставчиците на услуги за деца обикновено не развиват услуги в общността и по правило не разчитат на развитието на ресурс от медиатори в общността.

Моделът за превенция на изоставянето на деца е ефективен и по отношение на решаването на проблема за деинституционализация на грижите за деца. Защото, извеждането на децата от институции е естествена последица от настаняването им в тях.

Ако доставчиците на услугата „приемна грижа“ развиват паралелно с нея и услугата „превенция на изоставянето на деца“, те ще могат да предлагат цялостни и трайни решения на проблемите на децата, без да се налага да бъдат настанявани в институция. Съчетаването на тези две услуги дава възможност на доставчиците на услуги за деца да ускорят процеса на деинституционализация на грижите за деца.

КАКВО НАУЧИХМЕ В ПРОЦЕСА НА РАБОТА?

Социалната и психологическа работа със семейства, при които съществува риск да изоставят децата си, винаги предполага индивидуален подход към всяко едно семейство. Успешното разрешаване на всеки конкретен случай изисква разработване на план за действие, включващ комплекс от дейности, които системно да бъдат реализирани от различни специалисти, притежаващи не само базови професионални умения, но и умения, специфични за работа със семейства, при които съществува риск от изоставяне на деца.

Потвърждава се нашето разбиране, че успехът в работата със семейства от малцинствени етнически общности и маргинализирани групи зависи от това доколко в този процес са въвлечени обучени и редовно супервизирани представители на самите общности. В процеса на работа много случаи бяха доведени до успешен край благодарение преди всичко на медиаторите в ромска общност. Те не само улесняваха достъпа на специалистите до хора и групи с различни социо-културни характеристики и играеха ролята на посредници и преводачи, но същевременно бяха консултанти, обучаващи и подкрепящи семействата, с които се работи.

Най-рискови са тези семейства, които вече са усвоили и възпроизвеждат родителски модели, водещи до изоставяне на деца. Наблюдава се повтаряемост на изоставянията в няколко поредни поколения на едно и също разширено семейство. Това е естествена последица от общия за няколко поколения начин на живот. Може да се говори за порочност, която се утвърждава с всяко ново поколение, на което му липсва жизнена перспектива. В работата с тези семейства трябва да се отчита и факта, че те са рискови не само по отношение на изоставянето на деца, но са и потенциални жертви на трафик на хора (включително на бременни жени с цел продажба на бебета) и са уязвими по отношение на други видове рискови практики. Това налага необходимостта тази група семейства да бъде включена в програми, насочени към превенция на наркоманиите, трафика на хора, ХИВ, туберкулоза, Хепатит А, В и С и др.

Анализът на работата показва, че с голяма част от идентифицираните семейства, при които съществува риск да изоставят децата си, не може да се започне работа своевременно, тъй като самите семейства не желаят това. Същевременно, не рядко те са съгласни да се срещат и разговарят с медиаторите и специалистите по различни поводи, свързани с предоставянето на социални услуги. Тези семейства не желаят да поемат ангажменти, свързани с повишаване на своя родителски капацитет, но при необходимост биха потърсили помощ. Работата с тази група семейства изисква постоянни контакти, наблюдение и готовност от страна на екипа да откликне на нуждите на семейството, което го е потърсило и да започне да работи с него с цел предотвратяване изоставянето на деца. Същевременно, съществува и друга група семейства, при които системната работа по превенция на изоставянето е приключила, но са налице различни основания контактите на медиаторите и социалните работници да продължат с тях. Тази група семейства също трябва да бъде наблюдавана, чрез посещения в домовете им, срещи с близки на семействата за перманентна оценка на ситуацията. И двете групи семейства трябва да бъдат наблюдавани, което от своя страна изисква функционирането на постоянно действащи екипи по превенция на изоставянето на деца, включващи задължително медиатори в общността.

Спешното животоспасяващо извеждане на деца и семейства от техните домове не винаги означава, че е наложително децата да бъдат разделяни от техните родители и близки. За съжаление обаче, възможните места за временно настаняване (ако изобщо има такива) не предлагат условия за цели семейства. Необходимо е да има места за временно настаняване на цели семейства.

Необходимо е да се подобри координацията между различните организации и институции за работа по превенция на изоставянето на деца и да се изгради ефективен координационен механизъм за спешна работа по случаи, при които има риск от изоставяне на деца в институции.

Необходимо е да се осъществяват дейности за първична превенция на изоставянето на деца сред юноши и млади хора. В много случаи тези дейности трябва да започват с момичета и момчета (12-13 годишни) чрез информиране и консултиране като част от работата на терен в ромските махали; провеждане на клубни дейности и образователни групи за развитие на социални и родителски умения.

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПРИЛАГАНЕ НА МОДЕЛА В БЪДЕЩЕ И НАДГРАЖДАНЕ

Необходима е обща визия, че превенцията на изоставянето на деца е дейност, която трябва да бъде неизменна част от социалните услуги за деца, предоставяни във всяка община. Доставчиците на социални услуги за деца трябва да бъдат стимулирани да развиват услуги, базирани в общността. Иначе те бързо биха се превърнали в поредните институции, които не достигат до проблема, а стават част него.

Моделът на работа, който предлагаме, ще помогне на много общини да намалят броя на децата в институции и да създадат устойчивост в работата със семействата, които потенциално носят риска за изоставянето на деца.

Очакваме държавните институции, съвместно с неправителствения сектор, да предявят изисквания към осъществяването на дейности за превенция на изоставянето на деца (включително чрез разработване на стандарти) и да стимулират местните власти да поемат своята отговорност по отношение на осъществяването на превенция на изоставянето на деца.

Публикувано в: Годишник на Шуменския университет. Шумен, XVIII D, 2014, с.300-305.